

РОЗДІЛ II. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 373.3 -056.34:159.922:796.011.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2019-2-08>

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Богдановська Н.В., Кальонова І.В.

*69600, Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, Україна*

kalenova@i.ua

Ключові слова:

*діти, затримка психічного
розвитку, інклюзивна освіта,
корекційна програма, ритміка.*

Наведено експериментальні дані щодо ефективності застосування комплексної корекційної програми в дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального закладу. Показано, що діти із затримкою психічного розвитку мають низьку концентрацію уваги, низький рівень сформованості основних розумових операцій, пам'яті, порушення дрібної моторики та координаційних функцій. Включення до навчального процесу занять з корекційної ритміки є ефективною і адекватною формою реабілітаційної роботи в дітей із затримкою психічного розвитку. Ритміка є однією із своєрідних форм активної терапії, кінезітерапії, спрямованої на подолання недоліків психомоторної, рухової, пізнавальної і емоційно-вольової сфери учнів засобами музично-ритмічної діяльності та психорозвивальних вправ, побудованих на поєднанні рухів, музики і слова. Застосування протягом навчального року комплексної програми з акцентом на корекційну ритміку сприяло достовірному покращенню таких компонентів психофізичного розвитку, як увага, мислення, рухова пам'ять, мовлення, дрібна моторика, статична координація рухів у цієї категорії дітей.

CORRECTIVE-DEVELOPMENTAL TECHNOLOGIES IN THE INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION

Bogdanovskaya N., Kalyonova I.

69600, Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Ukraine

kalenova@i.ua

Key words:

*children, mental retardation, inclusive
education, correction program,
rhythmic.*

The article presents experimental data on the effectiveness of correctional program for children of primary school age with a mental retardation under conditions of an inclusive educational institution. It has been shown that children with mental retardation have low concentration of attention, low level of formation of basic mental operations, memory, violation of fine motor skills and coordination functions. Inclusion in the educational process of classes on correctional rhythm is an effective and adequate form of rehabilitation work in children with mental retardation. Rhythm is a peculiar form of active therapy, kinesitherapy, aimed at overcoming the shortcomings of the psychomotor, motor, cognitive and emotional-volitional sphere of schoolchildren by means of musical rhythmic activity and psycho-developmental exercises based on a combination of movements, music and words. The principles, approaches, stages of the system of correctional rhythmic are considered, the use of various correctional technologies in the education system of schoolchildren with

special needs is substantiated. It is shown that the classes of correctional rhythmic in children with mental retardation have four main areas: recreational, educational, educational and correctional. Occupations by rhythmic promote strengthening of a muscular corset, form the correct breath, develop motor functions. The organization of movements with the help of a musical rhythm relieves psycho-emotional stress, fosters the skills of group behavior and socializes the child. The use of an integrated program during the school year with an emphasis on correctional rhythmic contributed to a significant improvement in such psychophysical developmental components as attention, thinking, motor memory, speech, fine motor skills, static coordination of movements in this category of children.

Постановка проблеми

Сучасна система освіти розвиненого демократичного суспільства покликана відповідати індивідуальним освітнім потребам людини, зокрема потребі в органічному входженні особистості в соціальне оточення і плідній участі в житті суспільства. Створення в школах можливостей для задоволення цих індивідуальних освітніх потреб стає основою побудови багатьох систем навчання у всьому світі. Водночас існують групи дітей, чиї освітні потреби не тільки індивідуальні, але й мають особливі риси. Ці особливі освітні потреби дитини вимагають від школи надання додаткових або особливих послуг, програм, матеріалів. Такий підхід забезпечує система інклюзивного навчання [2].

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з чисельністю дітей, які потребують корекційного навчання. Сьогодні в Україні понад 1 млн дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, і тільки десята частина з них здобуває освіту в інклюзивних школах. У решти дітей менше можливостей пристосуватися до життя в соціумі: вони або навчаються в спеціалізованих школах-інтернатах, або ж взагалі не мають можливості отримувати освіту. Тому пошук підходів до активізації розвитку інклюзивної освіти є важливим державним питанням [6].

Для запровадження повноцінної інклюзивної навчальної програми слід забезпечити кілька компонентів. Насамперед, це додаткова підтримка в контексті звичайної навчальної програми стандартів та змісту навчання. Крім того, необхідно забезпечити повноцінний реабілітаційний супровід,

супутні спеціальні послуги та фізичну доступність середовища. Повноцінна інклюзія стане можливою лише тоді, коли елементи спеціальних програм будуть доповнювати загальноосвітні та координуватимуться з ними, а разом з педагогами, як одна команда, працюватимуть інші відповідні спеціалісти – реабілітологи, логопеди, психологи, лікарі тощо [5].

Реабілітаційний супровід здійснюється фахівцем-реабілітологом і передбачає кілька взаємопов'язаних сфер діяльності, спрямованих на підтримку здатності дитини справлятися зі специфічними завданнями під час навчального процесу, консультування та спрямування педагогів та інших учасників команди, облаштування середовища тощо. Реабілітаційне втручання передбачає визначення динаміки засвоєння рухових, комунікативних та інших навичок стосовно вимог навчального процесу; надання рекомендацій щодо підбору і пристосування адаптивного обладнання, обладнання робочого місця та навчального середовища учнів з особливими потребами; вказівки щодо підтримання учнями з особливими потребами оптимального рівня функціонування та навичок здорового способу життя. Безпосереднє виконання реабілітаційної програми передбачає застосування специфічних технік, головним елементом яких є вправа або процедура, спрямованих на розвиток рухових функцій, дрібної моторики, сенсорно-моторної інтеграції, підтримку рівня фізичної активності [7].

Вивчення стану розробки проблеми інклюзивної освіти в Україні свідчить, що за останнє десятиріччя з'явилося

достатньо науково-методичної літератури, яка відповідає сучасним запитам і потребам педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами, але важливі аспекти вирішення проблем осіб з особливими потребами, а саме – реабілітаційна робота в контексті інклюзивного освітнього простору вирішені недостатньо [6].

Мета дослідження – розробити та експериментально апробувати комплексну корекційну програму для дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР) з урахуванням їхніх психофізичних особливостей.

Матеріали і методи дослідження

Дослідження проводилось протягом 2017-2018 н.р. на базі Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Запорізької міської ради, яку визначено базовим навчальним закладом з наданням статусу експериментального закладу Всеукраїнського рівня для пілотного проекту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища». Сьогодні в школі відкрито 14 класів інклюзивного навчання для дітей різних вікових груп. До основної групи увійшло 18 школярів віком 7-9 років (учні 1-3 класів) із затримкою психічного розвитку.

Реабілітаційна робота з дітьми із ЗПР вважається однією з найскладніших, що обумовлено їх психофізіологічними особливостями. До таких особливостей можна віднести емоційно-вольові порушення, невміння організувати свою діяльність, порушення функцій мовлення тощо. Діти, перебуваючи в колективі, «не чують» інструкцій дорослих, їхня ігрова діяльність хаотична, а поведінка багатьох дітей відверто деструктивна. Частими явищами є небажання займатися, реакції негативізму або відхід у себе. Досить частими порушеннями є недорозвинення дрібної моторики пальців рук, дефіцит зорово-моторної координації. Отже, для дітей із ЗПР актуальним є впровадження корекційних технологій, що дозволяють забезпечити умови для максимального розкриття потенціалу даної категорії дітей. Комплексна реабілітаційна програма включала ранкову гігієнічну гімнастику, лікувальну гімнастику за методикою Глена

Домана (вправи на ортопедичному м'ячі, виси на перекладині, заняття на вестибуляторі тощо), корекційні заняття з ритміки. Програмою передбачені такі завдання [1, 3]:

- формування рухових вмінь та навичок;
- розвиток координації рухів, спритності, сили, витривалості;
- розвиток зорового аналізатора, слухового сприймання;
- оволодіння новими способами предметно-пізнавальної діяльності;
- розвиток дрібної моторики і навичок самообслуговування;
- розвиток емоційної та словесно-логічної пам'яті, довільної уваги, образної уяви, фантазії.
- сприяння подальшій соціалізації учнів, підвищення їхньої самостійності та автономності, становлення моральних орієнтирів у діяльності й поведінці, виховання позитивних якостей.

Програма регламентувалася режимом начальних занять інклюзивного закладу. Для проведення занять з ритміки із зазначеною категорією учнів адміністрацією закладу передбачалися спеціальні години у варіативній складовій навчального плану.

Програма з ритміки складалась з таких розділів:

1. Вправи на орієнтування в просторі:

- засоби розвивального характеру: ходьба, біг, стрибки, гойдання, кидання, повзання, лазіння тощо;
- вправи для розвитку рівноваги;
- корекційно-розвивальні вправи (розвиток гнучкості, формування м'язового корсета);
- рухливі ігри.

2. Ритміко-гімнастичні вправи (розвиток складних координаційних рухів, узгодження рухів рук і ніг, тулуба, голови).

3. Ритмічні вправи з дитячими музичними інструментами (барабани, бубни, дудки, дзвіночки, ложки, хлопавки, гра на яких сприяє розвитку координації, удосконаленню точності й ритмічності рухів рук).

4. Ігри під музику («Маленькі витівники», «Совонька», «Що пропало», «Стрибунці-горобчики»).

5. Танцювальні вправи, народні танці [1, 4].

Підрозділ «рух і мовлення» спрямований на оволодіння базовими вміннями виконувати рухи з мовним супроводом. Для цього використовувалися різні віршики та приспівки, які допомагають задати певний темп і динаміку при виконанні кроків, шикунь, різних рухових комплексів.

На кожному занятті здійснювалася робота з усіх п'яти розділів програми. Проте залежно від завдань уроку інструктор міг відводити на кожен розділ різну кількість часу, за умови використання на початку та наприкінці заняття вправ на зняття напруження, розслаблення, заспокоєння. Програма «Корекційна ритміка» розрахована на 66 годин на рік – 2 години щотижня.

Для визначення рівня психофізичного розвитку школярів із ЗПР використовувалася батарея тестів, що характеризують стан уваги, мислення, рухової пам'яті, мовлення, дрібної моторики кистей та пальців рук, статичної координації рухів. Усі тестові завдання проводилися в ігровій формі з використанням наочного матеріалу. За результатами виконання тестових завдань проводилася кількісна оцінка сформованості відповідної якості від 1 до 4 балів (I-IV рівень).

Статистичну обробку отриманих результатів проводили з використанням пакета програм Statistica 6.0. Оцінку зв'язку досліджуваних ознак проводили за допомогою кореляційного аналізу за Спірменом. Відмінності у всіх випадках оцінювали як статистично значущі при $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення

За результатами аналізу протоколів психолого-медично-педагогічної комісії виявлено, що діти основної групи мали комплексні порушення у вигляді:

- специфічних розладів розвитку мовлення (F 80 за МКХ-X) – у 57 % дітей;
- змішаних специфічних розладів розвитку (F 83) – 43 %;

- загальних розладів розвитку (F 84) – 21 %;
- розумової відсталості легкого ступеня (F 70) – 14 % дітей.

Аналіз результатів первинного тестування дітей із ЗПР показав недостатній рівень розвитку всіх досліджуваних функцій. Усі діти мали низьку концентрацію уваги, її нестійкість, відставання в розвитку всіх форм мислення, низький рівень сформованості основних розумових операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. Вивчення процесів пам'яті показало їх недостатню продуктивність, малий обсяг, неточність і труднощі у відтворенні. Дослідження рухової пам'яті дітей із ЗПР засвідчило зниження рівня запам'ятовування рухового матеріалу, неповне відтворення завдань, перекручування рухів, зайві та спотворені рухи. Порушення статички спричиняло значні труднощі, а іноді неможливість утримання рівноваги, появу тремору кінцівок.

При дослідженні рівня розвитку дрібної моторики з'ясовано, що для дітей із ЗПР характерні незадовільна координаність, нечіткість і неритмічність дрібних рухів, уповільнення темпу виконання більш складних завдань, напруженість м'язів рук і збільшення кількості помилок наприкінці роботи. Отже, при первинному обстеженні не було виявлено дітей з III і IV рівнями сформованості показників психофізичного розвитку.

Аналіз повторного дослідження показників психофізичного розвитку дітей із ЗПР показав достовірне покращення таких компонентів, як увага, мислення, рухова пам'ять, мовлення, дрібна моторика, статична координація рухів (табл. 1). Діти почали краще і впевненіше почуватися в колективі, ставали більш уважними та зібраними, швидше запам'ятовувати поданий руховий матеріал, точніше відтворювати його, переходячи від одного рухового елемента до іншого без перекручень і повторень. Позитивний результат корекційного втручання був досягнутий завдяки комплексній діагностиці рівня психофізичного розвитку школярів із ЗПР, правильній постановці корекційних завдань відповідно до виявлених

порушень, добору ефективних засобів реабілітації з урахуванням специфічних

особливостей і можливостей дітей із затримкою психічного розвитку.

Таблиця 1 – Динаміка показників психофізичного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку ($M \pm m$)

Досліджувана функція	На початку дослідження	Наприкінці дослідження
Мислення, бали	1,21±0,11	1,86±0,12***
Рухова пам'ять, бали	1,14±0,09	1,79±0,11***
Мовлення, бали	1,36±0,10	1,71±0,12*
Дрібна моторика, бали	1,57±0,10	2,00±0,10**
Статична координація рухів, бали	1,64±0,10	2,00±0,10*

Примітка: * – достовірність відмінностей $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$

Характерні для дітей із затримкою психічного розвитку особливості нервово-психічного складу, своєрідність діяльності, поведінки й особистісних реакцій, емоційно-вольова незрілість добре піддаються корекції. Опановуючи різноманітні рухи на заняттях з корекційної ритміки, діти удосконалюють рухові навички, у них розвивається м'язове відчуття, просторове орієнтування і координація, покращується постава, підвищується життєвий тонус. Музично-ритмічна діяльність сприяє формуванню точності, рухів, що позитивно позначається на навчальній діяльності школярів. Заняття з корекційної ритміки сприяють зміцненню в дітей м'язового корсета, формуванню правильного дихання, розвитку моторних функцій,

вихованню правильної постви, що сприяє оздоровленню всього організму.

Висновки

Отже, можна констатувати, що науково обґрунтована, розроблена і апробована нами корекційна програма ефективно впливає на всі показники психофізичного розвитку. Саме такий комплексний вплив і є логічно дієвою основою підвищення рівня адаптації спостережуваних дітей в інклюзивному навчальному закладі. Динаміка позитивних змін вивчених показників свідчить про можливість застосування запропонованої програми як етапної технології в практиці роботи шкільних закладів для дітей даної категорії в умовах інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабяк О. О. Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Київ, 2016. URL <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKti1pSW5RQk5hTUU/view> (дата звернення: 31.03.2018).
2. Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : Контекст, 2010. 128 с.
3. Касицына М. А., Бородин И. Г. Коррекционная ритмика. Комплекс практических материалов и технология работы с детьми старшего дошкольного возраста с ЗПР. Москва : ГНОМ и Д, 2005. 216 с.
4. Медведева Е. А., Комиссарова Л. Н., Шашкина Г. Р., Сергеева О. Л. Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / под ред. Е. А. Медведевой. Москва : Академия, 2002. 224 с.
5. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Рівне : НУВГП, 2016. 141 с.
6. Луговський А., Сварник М., Падалка О. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей : методичний посібник. Львів : Колесо, 2008. 144 с.
7. Седнева В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : методичні рекомендації. Миколаїв : ОППО, 2011. 36 с.